

J. NAGY LÁSZLÓ

A legfranciább algériai

Ferhat Abbász politikai pályája az algériai nemzeti mozgalom tükrében

Az 1880-as években dinamikus kibontakozó francia gyarmati expanziót igazoló hatékony, mondhatni, az egész társadalom által elfogadott érv a civilizációs küldetés hangoztatása volt. A missziós tudatra erősen rányomta a bélyegét az ugyanakkor diadalmaskodó republikanizmus. Legtisztább megfogalmazója a radikális párti Jules Ferry miniszterelnök és oktatási miniszter, a világi, kötelező és ingyenes alsófokú oktatási rendszer megteremtője volt. Szerinte a technikai, természettudományos és morális fejlődés magas fokát elért „felsőbbrendű fajoknak”, vagyis a nyugati társadalmaknak nemcsak joguk, hanem kötelességük is a haladás útjára vezetni az „alsőbbrendű fajhoz” tartozókat. Terjeszteni kell közöttük a szabadságeszmét, a racionális gondolkodást és a tudomány eredményeit. Ebben a nemes feladatban különösen jelentős szerep jut Franciaországnak az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának, az emberiség számára nagy reményeket keltő 1789-es forradalomnak a hazájaként. „Senki sem tagadhatja, hogy miután Franciaország meghódította Észak-Afrikát, ott több az igazságosság, a morális és materiális rend, a társadalmi erény és méltányosság” – jelentette ki 1885. július 28-án a gyarmatokról folytatott képviselőházi vitában.¹

A legjobb módszer arra, hogy ezeket a „gyermekkorban élő népeket” kivezessék a barbárságból a fényre, az oktatás, elsősorban és döntően a francia nyelv tanítása s ezen keresztül a francia történelem dicső eseményeinek a bemutatása. Erről beszélt a civilizációs missziót támogató, a gyarmatosításnak csupán az erőszakos formáját elítélő Jean Jaurès is a francia nyelv és kultúra terjesztésére létrehozott *Alliance française* ülésén 1884-ben: „Gyarmataink csak akkor lesznek szellemükben és szívükben is franciák, ha értenek majd egy kicsit franciául. Szükség van arra, hogy lépten-nyomon francia iskolák nyíljanak, ahová a bennszülötteket behívják, s az iskolák segítsék a francia telepeseket a morális hódítás és az asszimiláció nehéz munkájában. [...] Jelenleg Algériában csupán legyőzött tömeg és százezer hódító van: igazi nép és egy másik Franciaország ott csak akkor lesz, ha a francia nyelv széles körben elterjed.”²

Algéria gyarmatosítása 1830-ban a főváros, Algír elfoglalásával kezdődött, de a hatalmas ország „pacifikálása”, katonai ellenőrzés alá vonása csak az 1880-as években fejeződött be. Ekkor kezdtek betelepülni tömegesen előbb franciák, majd spanyolok, olaszok és máltaiak. Számuk a századforduló után megközelítette az egymilliót. Az őslakosok száma ekkor négy-
millió volt, a második világháború után megközelítette a tízmilliót. Algéria telepes gyarmat

¹ Idézi: Girardet, Raoul: *L'idée coloniale en France*. Paris, 1972. 84.

² Jaurès, Jean: *Válogatott beszédek és írások*. Ford. Székely Andorné. Budapest, 1973. 42–43.

lett. A betelepülők az algériaiak közösségi és iszlám vallási alapítványi birtokainak kisajátítása révén a legjobb minőségű, mintegy hárommillió hektár termőföld tulajdonosai lettek.³

A Második Köztársaság (1848–1852) alkotmánya 1848-ban Algériát Franciaország integráns részévé, „tengerentúli három megyéjévé” tette. Állampolgári jogaik azonban csak az európaiaknak voltak, az őslakosok, az algériaiak, a „francia alattvalók” jogi helyzetét az ún. *Bennszülött törvénykönyv* szabályozta, amely még a szülőfalu elhagyását is engedélyhez kötötte. A „civilizációs küldetés” csak nagyon kevés algériait érintett meg, s őket is nagyon lassan.

Az 1890-es években a nagyobb algériai városokban speciális programmal rendelkező, ún. bennszülött iskolákat létesítettek. (Francia-bennszülött iskolának is nevezték, mivel az ugyancsak ott tanuló európai gyerekek a franciaországi oktatási programot követték.) Az iskola elvégzése után az algériaiak óriási többsége visszatért a szülői házba, és a kisebb-nagyobb földbirtokkal rendelkező vagy kereskedő családfő foglalkozását folytatta. Francia nyelvtudásuk lehetővé tette, hogy tevékenységük modern módszereit jobban elsajátíthassák. A kitűnő francia nyelvtudás birtokában lévő legjobbak számára megnyílhattak a középiskolák, majd az 1920-as évektől már a tanítóképzők, esetleg az egyetemek is. Ők voltak kisebb-ségben, de tanulmányaik végeztével viszonylag könnyen jutottak a francia adminisztrációt kisegítő állásokhoz (például tolmács), vagy lehettek tanítók, a jogban, gazdasági ismeretekben jártas hivatalnokok. Számuk a világháború kirobbanását megelőző években néhány ezerre tehető, *Ifjú algériaiaknak*⁴ (utalás a korukon túl az Ifjú törökök vagy Ifjú tunéziaiak reformmozgalmára) vagy később már *haladóknak (évolués)* is nevezték őket. A civilizációs küldetés eszméje őket is magával ragadta. Céljuk, amint azt az *El Misbah* (Fáklya) című hetilapjukban kifejtették: „összekötő kapocs lenni a franciák és az arabok között”, felbreszteni évszázados apátiájukból a honfitársaikat, hogy „ne a múltra, hanem a jövőre szegezzék a tekintetüket”. Azért, hogy méltók legyenek a jobb sorsra, „tanulmányozniuk kell a modern tudományokat, s be kell fogadniuk a francia eszméket”, ami semmiképpen sem jelentené válásuk megtagadását.⁵ Még nem *citoyen* státuszt követeltek, hanem csak több méltányosságot, annak elismerését, hogy az algériaiak is képesek magukévá tenni a „francia eszméket”, a szabadságot, az egyenlőséget és a testvériséget. Ezt csak Franciaország egyetértésével és segítségével tudták elképzelni. Meg sem kérdőjelezték a gyarmati rendszert.

Az ekkor még csak szűk körben ható gondolatok az 1920-as években már egyre szélesebb teret nyertek a politikai életben. Aktív hívei, támogatói lettek a frontról hazatért katonák és a háború alatt a franciaországi üzemekben dolgozók, akik a mozgósítás miatt kiesett munkaerőt pótolták. Közülük a béke beköszöntével nagyon sokan visszatértek Algériába.

Ekkor, ebben az évtizedben tűnt fel az Ifjú algériaiak körében Ferhat Abbász (1899–1985), aki azonosulva a „francia eszmékkal” tovább fejlesztette, elmélyítette azokat, s közben egyre határozottabb országos hatású képviselőjükké vált. Tulajdonképpen az ő politikai tevékenysége nyomán lett a francia forradalom hármas jelszava az algériai nemzeti mozgalom egyik meghatározó komponensévé.

Ferhat Abbász 1899-ben született Salmában egy kabíliai kis településen. A családnak stabil, gondtalan megélhetést biztosított a 40 hektáros birtok és az apának nagy társadalmi

³ A földkisajátításra és társadalmi következményeire lásd Bessaoud, Omar: *Agriculture et paysannerie en Algérie de la période coloniale aux politiques agricoles et rurales d'aujourd'hui* (1962–2019). Paris–Alger, 2019. 13–92.

⁴ Millet, Philippe: *Les jeunes Algériens*. Revue de Paris, 20e année, tome 6. (1913) 157–179.

⁵ Idézi: Ageron, Charles-Robert: *Les Algériens musulmans et la France* (1871–1919). Vol. 2. Paris, 1968. 1035.

presztízst jelentő *kaid* tisztség, amelyre a gyarmati hatalom nevezte ki. Feladata volt az algériaiak felügyelete, a törvények betartatása, de főként az adó behajtása. Az apa jól végezhette a munkáját, mert a főkormányzó javaslatára megkapta a Becsületrendet. Mondhatjuk, hogy a család sikeresen integrálódott a gyarmati rendszerbe.

Ferhat Abbász elvégezte a bennszülött és a francia iskolát is, majd a megye központjában, Constantine-ban leérettségizett. Vallási, pontosabban Korán ismereteket pedig szabad idejében a helyi vallási előjáró privát kurzusain szerzett. A katonai szolgálat teljesítése (1921–1923) után az Algíri Egyetem gyógyszerész hallgatója lett. Az évfolyamon mindössze nyolcan voltak ekkor muzulmán diákok. 1931-ben diplomázott, gyógyszerétárát két évvel később nyitotta meg a Kabília fővárosának számító Sétifben. Politikai tekintetben az egyetemi évek alatt szocializálódott: elnöke volt a Muzulmán Diákok Társaságának, cikkeket közölt az ifjú algériai szellemű újságokban (*Ikdam, Trait d'Union, Entente*), polemizált azokkal, akik fejlődésre képtelennek tartották a muszlim hívőket. Később indult a választásokon, és képviselői helyet szerzett a helyi és a megyei önkormányzatban, 1932-ben pedig a gyarmat költségvetését tárgyaló és elfogadó Pénzügyi Bizottságban. Belépett az 1927-ben alakult Képviselők Szövetségébe, amely egészen az 1930-as évek második feléig tevékenységének szervezeti keretét adta.

1931-ban közzétette egybegyűjtött cikkeit. A kötet címe tömören foglalta össze gondolatainak, programjának a lényegét: *Gyarmatból tartományvá válni. Az Ifjú algériai*.⁶ Vagyis Algériának Franciaország támogatásával, annak egyik tartományaként kell a fejlődés útjára lépnie. A szerző elvetette az algériai muzulmán identitást, ám ugyanúgy a múltból, főként a szülőktől örökölt, az iszlámban gyökerező tradíciók megtagadását is. A civilizációs küldetés igazi céljaként felfogott *politikai* és nem totális beolvadást jelentő emancipációt csak francia keretben, az 1789 eszméit megtestesítő világi, toleráns és befogadó republikanizmus algériai kiterjesztésében tartotta megvalósíthatónak: „Az algériai hisz Franciaországban, a 18. századi filozófusoknak, 1789 eszméinek, és azoknak a franciáknak a Franciaországában, akik a bennszülöttek mellé álltak.”⁷ Az emancipáció Ferhat Abbász szerint azt jelentette, hogy 1789 eszméi egyaránt vonatkoznak a mintegy egymillió európaira és a hat-hét millió muzulmán algériaira; egyenlők lennének, a forradalom teremtette demokratikus politikai kultúra teljes értékű *citoyenné* fogadná a muzulmánosságát megőrizni kívánó algériait is. Ez a demokratikus politikai kultúra írhatja elő az európaiak számára is mások, a jogfosztott muzulmán algériaiak tiszteletét. Ferhat Abbásznak ez az álláspontja, amely tágan, a konkrét helyzettől elvonatkoztatva, az autonóm algériai (muzulmán) individuum megteremtését jelentette, a későbbiekben a társadalmi-politikai körülmények változásának függvényében módosult, elmélyült, sőt a megvalósítás módszereit illetően radikalizálódott, de élete végéig szilárd, megingathatatlan alapja maradt politikai tevékenységének.

Az Algír elfoglalásának 100. évfordulójára rendezett nagyszabású ünnepek a francia birodalmi gondolat jegyében, euforikus légkörben zajlottak. A világgazdasági válság, ha némi késéssel is, de 1931-ben már Franciaországot és Algériát is elérte. Nemcsak a gyarmat gazdasági alapjai rendültek meg, hanem az egész társadalmi-politikai struktúra is: napirenden voltak a sztrájkok a városokban éppúgy, mint a falvakban. A vidék politikai erjedése

⁶ Abbas, Ferhat: *De la colonie vers la province. Le jeune Algérien*, Paris 1931.

⁷ Abbas: *De la colonie*, 126. Ferhat Abbász itt a Konvent 1794. február 4. (*16 pluviôse an II*) dekrétumára gondol, amely a Haitin 1791 óta tartó felkelés hatására valamennyi francia gyarmaton eltörölte a rabszolgaságot.

annyira megdöbbenette a gyarmati hatóságokat, hogy még a parasztfelkelés lehetőségét sem zárták ki.⁸

A politikai élet megélénkülését belpolitikai és nemzetközi események egyaránt ösztönözték. Franciaországban a szocialista-kommunista egységre épülő, a demokratikus, antifasiszta erőket tömörítő Népfront, amely az 1936-os választási győzelem után kormányt alakított, Algériában ifjú algériai szellemű reformokat hirdetett meg. A spanyol polgárháború és Mussolini agresszív földközi-tengeri politikája szintén aktivizálta a politikai szereplőket.

A politikai küzdelemben kitűnő új algériai szervezetek közös jellemzője volt, hogy szemben Ferhat Abbász asszimilációs koncepciójával, úgy léptek fel, mint az algériaiak *nemzeti közösségének*, a létező nemzetnek a képviselői. Nem vetették el a „francia eszméket”, de azokat nem tartományként, hanem Franciaországgal egyenrangú nemzeti entitásként, „személyiségüket” megőrizve akarták megvalósítani és megélni. Ez az „algériai személyiség” az iszlámban gyökerezett, s megfogalmazói az iszlám jog tudósai, az *ulemák*, az iszlám reformmozgalom képviselői voltak. Jelmondatuk nagyon közérthetően fejezte ki a nemzeti tudat, az algériaiság (*dzsazairismus*) meghatározó elemét: *Algéria a hazám, arab a nyelvem, iszlám a vallásom*. Ferhat Abbász szerint viszont nem létezik algériai nemzet s így nemzeti eszme sem. Álláspontját a Képviselők Szövetségének lapjában hosszú cikkben fejtette ki, amely nemcsak az *ulemák*nak és az egész nemzeti mozgalomnak szólt, de legalább annyira a gyarmati hatóságoknak is, akik nacionalizmussal vádolták: „Ha felfedeztem volna az algériai nemzetet, nacionalista lennék. De nem fogok meghalni az algériai hazáért, mert az nem létezik. Nem találtam. Vallattam a történelmet, az élőket és a holtakat, meglátogattam a temetőket: senki sem beszélt róla. Kétségtelen, megtaláltam az »arab birodalmat«, a »muzulmán birodalmat«, amely díszére vált az iszlámnak és fajunknak. De ezeknek a birodalmaknak vége. Nem építünk homokvárakat. Egyszer s mindenkorra leszámoltunk ezekkel az agyrémekkel azért, hogy jövőnket ebben az országban végérvényesen a francia alkotás jövőjéhez kössük.”⁹

Ben Badisznak, az Ulemák Társasága vezetőjének válasza az algériai nemzeti mozgalom történelmi jelentőségű dokumentumának tekinthető. Elsőként szögezte le nyilvánosan, hogy az algériai nemzet létezik. „Ezek az emberek [a Képviselők Szövetségének tagjai, hívei] a többség nevében beszélnek, de őket a néptől egy egész világ választja el. Mi testesítjük meg a többséget. Önök egyáltalán nem képviselnek bennünket, nem beszélnek a nevünkben, nem fejezik ki az érzéseinket. Ez az algériai muzulmán nemzet nem Franciaország, nem lehet Franciaország, még ha óhajtaná is azt, és nem is akar Franciaország lenni. Éppen ellenkezőleg: ez egy Franciaországtól teljesen eltávolodott nemzet, nyelve, erkölce, etnikai eredete, vallása révén. Egyáltalán nem akarja az asszimilációt, van saját hazája, Algéria, jól ismert jelenlegi határaival, amelyet a főkormányzó irányít, akit a francia kormány nevez ki. Ez a muzulmán ország Franciaország lojális barátja. Lojalitása nem felszínes, hanem szívből jön. Odaadása Franciaországért egy barát odaadása és nem egy alattvalóé ura iránt.”¹⁰

Az *ulemák* azonban – éppúgy, mint a kommunisták – nem az elszakadást, a független Algéria megteremtését állították követeléseik élére, hanem a politikai élet demokratizálását, általános választójogot, parlamenti képviselést, valamint szociális és kulturális reformokat vártak a szocialistákból és a radikálisokból álló, a kommunisták parlamenti támogatását

⁸ *Rapport sur la situation politique et administrative des indigènes de l'Algérie. Mai 1935.* Archives nationales d'outre-mer (a továbbiakban: ANOM) 11H17.

⁹ *Entente*, 1936. február 23.

¹⁰ *Siháb*, 1936 április. Közli: Merad, Ali: *Le réformisme musulman en Algérie de 1925 à 1940.* La Haye – Paris, 1967. 398–399.

élvező népfrentkormánytól. Párizs a szociális és kulturális reformokból néhányat megvalósított, ám az algériaiak politikai jogainak a kiterjesztésére csupán egy nagyon szerény törvénytervezettel tett kísérletet. A tervezet, amely mintegy 20–25 ezer algériai számára biztosította volna a *citoyent* megillető politikai jogokat, az európai telepések hisztérikus ellenállását váltotta ki, s az utóbbiak elérték, hogy az őket támogató, főként radikális képviselőkől álló gyarmati lobbí megakadályozza a tervezet megvitatását. Ez a hozzáállás a nemzeti mozgalom minden pártját, szervezetét, politikusát mélységesen kiábrándította, a népfrentkormányba vetett reményük szertefoszlott. Ha egy baloldali kormány sem veszi komolyan a követeléseiket, akkor két választásuk marad: vagy visszavonulnak (ezt választották az *ulemák*), vagy programjukban és harci módszereikben radikalizálódnak. Ferhat Abbász ez utóbbit választotta. Erre ösztönözte őt az is, hogy a nacionalizmus, a nemzeti függetlenség követelése látványosan megerősödött a politikai célokért egyre nagyobb számban mobilizálható algériaiak körében. Az 1930-as évek második felében már egyáltalán nem voltak ritkák a tízezer fős politikai gyűlések. A Franciaország segítségét el nem utasító önálló algériai *állam* követelésének következetes képviselője az 1937 márciusában alakult Algériai Néppárt (*Parti du peuple algérien* – PPA) s annak vezetője, a karizmatikus politikus jegyeit már ekkor felmutató, életművét tekintve az „algériai nacionalizmus atyjának” is nevezett Messzali Hadzs (1898–1974) volt.

Hadzs is a „civilizációs küldetés” teremtménye volt, de szocializációja nem az iskolához köthető, mint Ferhat Abbász esetében, hanem az ipari nagyüzemhez (Renault Művekhez). A „francia eszmék” terjesztője, a republikánus tanító pedig a baloldali munkásmozgalom szervezete, a Francia Kommunista Párt (FKP) volt, amely hozzásegítette a Párizsban élő, dolgozó mintegy 90 ezer algériait, valamint az ázsiai és afrikai gyarmatokról jött társaikat, hogy bizonyos polgári szabadságjogokat ne csak elméletben ismerjenek meg, hanem a gyakorlatban is. A sajtóban, speciálisan a problémáikat taglaló *Paria* című újságban és nyilvános politikai gyűléseken kifejtették a véleményüket a gyarmati rendszerről, bírálhatták, sőt támadhatták is. Az FKP még a parlamenti választásokon való részvételt is biztosította a számukra. Listáján indult 1924-ben Abdelkader Hadzs Ali, algériai vasmunkás, akire 40 ezren szavaztak, s csupán néhány száz támogató szavazat hiányzott a megválasztásához.

Az FKP ösztönözte és segítette őket abban is, hogy nemzeti alapon szerveződjenek. Így jött létre 1926-ban az *Étoile nord-africaine* (ENA – Észak-afrikai Csillag), amelynek tagjai szinte kizárólag algériaiak voltak. Az 1920-as években a francia főváros adott otthont számos, később fontos politikai szerepet játszó afrikai, kínai, vietnámi, karibi, latin-amerikai nacionalista forradalmárnak. Párizs lett az antikoloniális forradalom, a formálódó harmadik világ szülőhelyévé, fővárosává a két világháború között.¹¹

A gyülekezési és véleménynyilvánítási szabadságnak ilyen mértékű gyakorlása, ahogyan az Franciaországban létezett, Algériában elképzelhetetlen volt. Az ENA azt követelte, hogy Párizs biztosítsa ezeknek a jogoknak a gyakorlását az algériaiak számára a szülőhazájukban is. Ferhat Abbász és a Képviselők Szövetsége reformprogramjának is ez volt a központi eleme, de ezt elitista módon, a kormányokkal tárgyalva kívánta elérni, úgy, hogy a francia állampolgárságot fokozatosan kiterjesztik az algériaiakra. Az ENA ezt a megoldást és módszert elvetette, mivel szerintük az 1789-es forradalom eszmeiségében gyökerező „civilizációs küldetés” már természetes módon tartalmazza ezeket a jogokat a francia fennhatóság alá tartozó birodalom minden lakója számára. Ezeknek a jogoknak a gyakorlását azonban az ENA nem kialakítani, hanem kiharcolni akarta. Az is megkülönböztette a két szervezetet, hogy

¹¹ Goebel, Michael: *Paris, capitale du tiers monde. Comment est née la révolution anticoloniale (1919–1939)*. Paris, 2017.

míg a Képviselők Szövetsége fel sem vetette, sőt elvetette a nemzeti függetlenséget, addig az szerepelt az ENA programjában, amit nemzetközi szinten 1927-ben a brüsszeli antiimperialista világkongresszuson mutattak be képviselői. Ám ekkor, az 1920-as években, sőt még a következő évtized elején is a szervezet a reformokat állította előtérbe és nem a nemzeti függetlenséget. Amikor azonban az ENA-t többször is betiltják, vezetőjét üldözik, börtönnel fenyegetik, s főleg amikor az algériai valóság talaján a legszerényebb reform is elbukik, akkor a fő követeléssé a nemzeti függetlenség válik, s hangsúlyt kap az etnikum (arabság) és a vallás (iszlám) mint az „algériai személyiség”, a nemzeti identitás meghatározó sajátossága. Mészali Hadzs szerint Franciaország a felvilágosodásban és az 1789-es forradalomban gyökerező értékeiről mondott le, elárulta őket: „...a republikánus törvények helyébe a feudális törvények léptek” – olvashatjuk az ENA lapjának, az *El Oummán*nak 1934. decemberi számában. Az árulással véget ért a „civilizációs küldetés” nemes eszméje, a rá hivatkozás már csupán ürügy a gyarmati dominancia igazolására. Az elárult értékek továbbra is érdemesek a megvalósításra, ez azonban már csak a független Algériában maguknak az algériaiaknak a műve lehet. Ezért harcolt az Algériai Néppárt, tevékenységét 1937-től kizárólag Algériában folytatta. Tagsága gyorsan növekedett, a reményt veszített, a népfrentkormányból és az őt támogató pártokból kiábrándult algériaiakat az állami önállóság megteremtésének a jelszava mozgósította. Attól remélték minden problémájuk megoldását.

Az algériaiak eddig nem látott tömegeinek a bekapcsolódása a politikai küzdelembe arra döbbsentette rá Ferhat Abbászt, hogy a párizsi kormánnyal történő dialógus önmagában kevés a kitűzött célok eléréséhez. Ezért 1937 decemberében Algériai Népi Unió néven (*Union populaire algérienne* – UPA) tömegpárt szervezését kezdte el: „A gyarmati rendszer lerombolásához kevés a Képviselők Szövetsége. Tömegakció, az egész tömeg cselekvése szükséges. Pártunk jelszava tehát: a néppel a népért.”¹² Eredeti célkitűzéséről, „az anyaországiak képére formált igazi francia tartomány”¹³ megteremtéséről azonban nem mondott le. Újabb tapasztalatokra volt szüksége, hogy ne csak a módszereit módosítsa, bővítse, hanem a céljait is. Ez a második világháború alatt a nacionalista program elfogadásában csúcsosodott ki.

Az Észak-Afrikában 1942 novemberében a Fáklya hadművelet keretében végrehajtott angolszász partraszállás egy csapásra kedvező nemzetközi körülményeket teremtett az algériai nemzeti mozgalom számára. Az Atlanti charta és Roosevelttel amerikai elnök nyilatkozatai a háború utáni demokratikus világrendről, a népek önrendelkezési jogáról reményt és bizalmat keltettek az algériaiakban. A gyarmati hatalom információs szolgálatának bizalmas jelentései arra hívták fel a figyelmet, hogy egyre többen vannak azok az algériaiak, akik követeléseik megvalósításának biztosítékát az amerikai támaszban látják. A Képviselők Szövetségének tagjai és szimpatizánsai körében pedig az a vélemény terjedt el, hogy a „muzulmánoknak saját maguknak kell kézbe venniük a sorsuk irányítását”.¹⁴ Ferhat Abbász azt javasolta a képviselőtársainak, hogy álláspontjukat és követeléseiket egy dokumentumban fogalmazzák meg. Az *Algéria a világkonfliktus előtt, az algériai nép manifesztuma* című terjedelmes dokumentum egészét Ferhat Abbász egymaga írta, s az ő javaslatára juttatták el 1943 márciusában a főkormányzóhoz, az antifasiszta szövetségesek algíri képviselőihez, valamint az Ellenállás vezetőjének, Charles de Gaulle-nak, aki ekkor még Londonban tartózkodott.

A Manifesztum nagyon határozott leszámolás a gyarmatosítást „civilizációs küldetés-ként” értelmező mítosszal: „A gyarmatosítást nem gyötrik humanitárius gondok, nem

¹² *Entente franco-algérienne*, 1937. december 23.

¹³ *Entente franco-algérienne*, 1938. július 28.

¹⁴ *Renseignements et études du Centre d'information et d'études. Rapport hebdomadaires et bimensuel, Janvier, avril 1943*. ANOM 11H50.

érdekli az igazságosság, még kevésbé a civilizáció vagy a haladás. Sőt, lényegét tekintve imperialista jelenség, és mint ilyen, hogy fejlődjön és fennmaradjon, két, az egyik a másikat elnyomó társadalom létét követeli meg. [...] Az ország, bebörtönözve a gyarmati keretbe, nincs abban a helyzetben, hogy tápláljon, műveljen, öltöztessen, lakást biztosítson a jelenlegi lakosság egyik felének. Ez mindaddig így lesz, amíg Algériának nem lesz a népből eredő és a nép javára tevékenykedő kormánya. Ez a történelmi igazság és nem más.”¹⁵ Az asszimilációs politika ilyen egyértelmű elutasítása azt jelentette, hogy a gyarmati hatalom elvesztette az egyetlen szervezett politikai erőt, amellyel még rendelkezett az algériaiak körében, a Képviselők Szövetségét. A Manifesztumra alapozott konkrét követeléseket május végén juttatták el a fő kormányzónak. Az első és legfontosabb, aminek megvalósítására a háború után, a náci Németország legyőzését követően kerülne sor, így szól: „A háború végén Algéria algériai állammá válik, saját alkotmánya lesz, amelyet Algéria valamennyi lakója által általános választással létrehozott algériai alkotmányozó gyűlés készít el.”¹⁶ Ettől kezdve ez lesz az algériai nemzeti mozgalom fő követelése egészen a megvalósulásáig, a függetlenség kivívásáig, 1962-ig.

Az algériai kommunisták nem támogatták a Manifesztumnak ezt a fő követelését, politikájukat alárendelték az FKP stratégiai céljainak. Az FKP nagyon erős hatalmi tényezőnek számított a Népfront időszakában (1936–1938) és most, a partraszállást követő években is. Mindkét időpontban úgy gondolta a párt vezetése, hogy a függetlenség követelése a baloldal pozícióját gyengíti a hatalomért folytatott harcban, s a franciaországi és a nemzetközi küzdelemben, ami a Szovjetunió feltétlen támogatását jelentette, csak mint önálló cselekvésre még nem érett, kiegészítő erővel számolt a nemzeti mozgalommal. Ezzel a hibás állásponttal az FKP egészen Algéria függetlenné válásáig nem volt képes gyökeresen szakítani.

Miután a gyarmati hatalom, amelyet ekkor már a de Gaulle vezette Francia Nemzeti Felszabadító Bizottság képviselt, semmilyen radikális reformra nem mutatott hajlandóságot, Ferhat Abbász újra a tömegekhez fordult. 1944 márciusában megalapította a Kiáltvány és a Szabadság Barátai (*Amis du Manifeste et de la Liberté* – AML) pártot. A néppárt jegyeit magán viselő szervezet mindenki előtt nyitva állt, aki a Franciaországhoz föderatív szálakkal kötődő önálló algériai állam gondolatát támogatta. A kommunisták ezúttal is szembefordultak nemcsak Ferhat Abbászsal, hanem az algériaiak tömegével is, amikor létrehozták a Demokrácia Barátai (*Amis de la Démocratie*) nevű szervezetet, amely az algériai és franciaországi politikai élet demokratizálását tartotta fontosnak. Az önálló algériai állam megteremtése nem szerepelt a programjában.¹⁷ Ez a lépés megosztotta a nemzeti mozgalmat, és súlyos következményekkel járt. A kommunisták most is, mint a Népfront időszakában a fasiszták támogatásával vádolták meg az „álnacionalistákat”. Ez az álláspont különösen durván nyilvánult meg az 1945. májusi felkeléskor.¹⁸ Ferhat Abbász, aki ekkor már az algériai nemzeti mozgalom elismert vezetője volt, mértéktartóan, higgadtan reagált a kommunisták lépésére: „Hazánk sorsa saját magunktól függ. Nem arról van szó, hogy a demokratikus népek segítségét visszautasítjuk, de megmentésünk érdekében jogunkban áll, hogy ne kizárólag másokra támaszkodjunk.”¹⁹

¹⁵ A *Manifesztum* szövegét lásd: Collot, Claude – Henry, Jean-Robert: *Le mouvement national algérien. Textes 1912–1954*. Paris, 1978. 156–165. Az idézett részek: 161., 163.)

¹⁶ Collot–Henry: *Le mouvement national*, 168.

¹⁷ *Liberté*, 1944. szeptember 14.

¹⁸ Lásd: J. Nagy László: *Az 1945. májusi kelet-algériai felkelés és a kommunisták*. A nemzetközi munkásmozgalom történetéből. Évkönyv, 46. évf. (2020) 90–99.

¹⁹ *Égalité*, 1944. október 6.

A kommunisták az 1946. júniusi súlyos választási vereségük után döbrentek rá, hogy politikájuk nem fejezi ki az algériai nép akaratát. Gyorsan korrigálták a tévedésüket, s ezután már ők is a Franciaországgal föderatív kapcsolatban lévő algériai állam megteremtését tartották fő követelésüknek. Az algériai pártok részéről azonban olyan nagy volt a bizalmatlanság, amit a hidegháborús légkör még csak növelt, hogy már nem tekintették őket a nemzeti mozgalom teljes értékű komponensének. Ferhat Abbász még ezután is hajlandó volt velük együttműködni, bírálta őket, de nem vált antikommunistává. 1946-ban alapított pártjában, az Algériai Manifesztum Demokratikus Uniójában (*Union Démocratique du Manifeste Algérien* – UDMA), amely az 1945. májusi felkeléskor betiltott AML helyébe lépett, nem tűrte meg az antikommunizmust. Ugyanakkor egyértelműen leszögezte azt is, hogy nem követik szolgai módon a Szovjetuniót: „Népünknek saját ügyét kell szolgálnia és nem idegen ügyet. Algériai felszabadulás nem várható sem az Arab Ligától, sem a Szovjetuniótól, sem Amerikától.”²⁰ Az *algériai nép és a két blokk politikája* című cikkében elutasította a választást a két világrendszer között, ehelyett a „harmadik világ” (a *tiers-monde* kifejezést ekkor még nem használták) sajátos történelmi tapasztalatára, helyzetére hívta fel a figyelmet. „Lehet, hogy a »népi demokratikus« rendszerek diktatórikus rezsimek, lehet, hogy Oroszország világaluralomra tör. De egy tény számunkra bizonyos. Lehet bármennyire elnyomott, kizsákmányolt és szerencsétlen az orosz, lengyel, cseh és a kínai nép, sohasem fogja elérni a szenvedésnek azt a fokát, mint az afrikai népek. Mi ténylegesen csak a kolonialista diktatúrát ismerjük, amely nem csak osztály-, hanem faji diktatúra is. Ebben a világban, amit a nyugatiak szabad világnak kereszteltek el, az afrikai népeknek nincs helyük.” Cikkében a gyarmati népek egyik blokkhoz sem csatlakozó, önálló nemzetközi politikai erőként való fellépésének létjogosultságát fogalmazta meg, valószínűleg elsőként a világon, de a Magreb országokban mindenképpen övé az elsőség. Még azt is felvetette, hogy a „gyarmatosított nemzetek alakításának közös frontot az ENSZ-ben”.²¹ Ez a később „pozitív semlegességnek” nevezett politika a második világháború utáni történelmi-politikai szituációban gyökerezett.

Ferhat Abbászt a májusi felkeléskor bebörtönözték, pártját feloszlatták, ám továbbra is töretlenül hitt a „francia eszmékben”. Az UDMA programja is a francia forradalom republikánus eszmeiségében gyökerezett, de a második világháború után jelentős metamorfózison ment át, és az 1940-es évek végére kikristályosodott, szociális tartalma elmélyült. Küzdelmét már tudatosan irányította a demokrácia társadalmi alapjainak a megteremtésére, a kolonializmus – „a politikai, gazdasági és társadalmi diktatúra” – gerincét alkotó arab-berber és európai nagy földbirtokosok, az oligarchia uralmának a lerombolására, „a demokratikus és szociális köztársaság megteremtésére”.²² A célt továbbra is kizárólag csak törvényes eszközökkel kívánta elérni.

A háború után a legális keretek tágultak, 1946-ban minden algériai megkapta a szavazati jogot (a teljes jogú francia *citoyen* státuszt viszont nem!), s képviselőket küldhetett a francia nemzetgyűlésbe, otthon pedig a kétkollégiumos algériai gyűlésbe. Ez utóbbi lehetőség azonban ugyancsak korlátozott volt: hatvan képviselőt választott az egymillió európai és ugyanannyit a nyolcmillió algériai. Nem meglepő, hogy a testület a fennállása alatt (1948–1956) egyetlen törvényjavaslatot sem fogadott el. Azért, hogy semmilyen reform sem valósult meg, Ferhat Abbász most is az európai telepeseket tette felelőssé. Nem érzekelte, hogy a „francia eszmék” eredeti értékrendszerének a bomlásnak indult birodalomban történő terjesztéséről a francia kormányzat már lemondott, s helyette a háborút választotta, előbb Indokínában

²⁰ *La République algérienne*, 1950. április 7.

²¹ *La République algérienne*, 1950. január 20.

²² *La République algérienne*, 1948. október 1.

(1946–1954), Madagaszkáron (1947), majd Algériában (1954–1962). Ferhat Abbász, bár sorozatos kudarcok érték, mégis bízott abban, hogy a világszerte mély átalakulást kiváltó világháború után egy „megújult, antikoloniális és antiimperialista Franciaország fog születni, s vele szövetkezve az algériai nemzeti mozgalom képes lesz létrehozni a demokratikus és szociális köztársaságot, amelyben európaiak és algériaiak baráti közösségben fognak élni”.²³

Messzali Hadzs pártjában a két közösség ilyen mértékű baráti együttélése nem kapott hangsúlyt. A PPA vezetője, miután 1946-ban visszanyerte a szabadságát, megalapította a továbbra sem legalizált pártja fedőszervezetét, a Mozgalom a Demokratikus Szabadságjogok Diadaláért (*Mouvement pour le Triomphe des Libertés Démocratiques* – MTLD) nevű pártot, amelynek fő követelése továbbra is az azonnali szakítás volt Franciaországgal. A kapcsolatok formáját és tartalmát csak ezután alakították volna ki. Az MTLD egyetlen cél megvalósítására fordította minden energiáját: Algéria szuverenitásának kivívására. A pártprogram nem fordított különösebb figyelmet az új állam politikai és szociális berendezkedésére, ignorálta a nemzeti mozgalom pártjait. Messzali Hadzs számára szövetségesek nem léteztek, csak az ő és a pártja dominanciáját elfogadó szervilis segéderők. Az UDMA-ra is inkább ellenfélként, semmint partnerként tekintett, a kommunistákról nem is beszélve. Az MTLD-ben teljes szervezeti és politikai zűrzavar uralkodott, frakciók és irányzatok szüntelen harca jellemezte, válságról válságra tengődött. A belső zűrzavart még csak tetézte Messzali Hadzs diktatórikus vezetési stílusa, továbbá az is, hogy voltak olyanok a pártban, akik elvetették a legális politizálást, és már az 1945. májusi felkelést követő megtorlás után a fegyveres felkelésre készültek.²⁴

A második világháború után hozott reformok már egyáltalán nem feleltek meg a nemzeti mozgalom követeléseinek. Ám volt annyi „pozitív” hozadékuk, hogy az új intézményi keretek korlátozottan ugyan, de mégiscsak legalitást biztosítottak a nemzeti eszme terjesztésének, s a zajló nyilvános vitákban szerzett tapasztalatokon keresztül hozzájárultak a demokratikus politikai kultúra formálódásához. Kialakult a nemzeti mozgalom vezetőinek az a rétege, amely az erőszak helyett a dialógust tartotta a problémák megoldása eszközeként. Ferhat Abbász a végsőkig kitartott emellett, a dialógus azonban a francia elitben (vagy inkább csak néhány tagjában) legfeljebb csak felmerült, anélkül, hogy alkalmazására komolyan gondolt volna. Pedig a Dien Bien Phu-i vereség tanulsága ez lehetett volna, ám erre hiába figyelmeztetett Ferhat Abbász, „a gyarmatosított népek Valmyjának” nevezve az indokínai háború befejezését jelentő csatát.²⁵ Az 1954. november 1-jei, a felkelés kezdetét jelentő erőszakos cselekményektől elhatárolta magát. A felkelés másnapján felkereste Sétif város prefektusát, és kétségbeesetten próbálta meggyőzni, hogy a gyarmati rendszert erőszakkal már nem lehet fenntartani, s gyökeres változásra van szükség: vagy az Algériai Köztársaságot kell létrehozni, vagy a valóságos egyenlőséget biztosító egykollégiumos választási rendszert. Ha egyiket sem valósítják meg, „akkor arra kényszerítenek bennünket, hogy harcoljunk önök ellen. És én, akinek semmi köze a felkelőkhöz, csatlakozni fogok hozzájuk. A felkelés győzni fog, s

²³ *La République algérienne*, 1948. október 1.

²⁴ *La Nation algérienne*, 1954. szeptember–október. (No. 1–5.). A lapot a Messzalival szembe fordult pártvezetők alapították. Harbi, Mohamed: *Aux origines du FLN: le populisme révolutionnaire en Algérie*. Paris, 1975.

²⁵ *La République algérienne*, 1954. június 11.

én a győztesek oldalán leszek. De mondja el mindenkinek, hogy amikor harcolni fogok önök ellen, ezt a falhoz szorítva és könnyekkel a szememben teszem.”²⁶

Meghatóak és egyben megrendítőek a „legfranciább” algériai nacionalista szinte könyörgő szavai, amelyek azonban süket fülekre találtak Párizsban. Még az 1956 januárjában óriási választási győzelmet arató baloldal sem mert az ígért békés megoldás útjára lépni, hanem a háborút választotta. Ekkor szakított Ferhat Abbász nyilvánosan és radikálisan egész addigi múltjával: április 25-én Kairóban nemzetközi sajtóértekezleten jelentette be csatlakozását a felkelőkhöz. Ezzel átlépte a Rubicont, harmincéves legális küzdelemnek fordított hátat, de nem a „francia eszméknek”, amelyeket az uralkodó francia politikusok árultak el, amikor visszautasították a párbeszédet és a francia–muzulmán megegyezés híveinek az együttműködését. „A szakításért egyértelműen a gyarmati rendszer a felelős, mert csak az erőszak nyelvével tud beszélni. Nem maradt más választás, mint a mieinkkel együtt harcolni. Az események nekünk adtak igazat.”²⁷

Visszaemlékezéseiből kitűnik, hogy míg a legalitás körülményei között oroszlátként tudott küzdeni, addig a felkelők között nem igazán érezte jól magát. Integrálódása nehezen ment, teljes mértékben talán meg sem történt. Nem könnyen fogadta el, hogy pártja, az UDMA megszűnik, felolvad a Nemzeti Felszabadítási Frontban (*Front de Libération Nationale* – FLN), s ezzel megszűnik a vélemények pluralizmusa, a demokratikus vitastílus, amelyhez hozzászokott. Tapasztalta a civilek (FLN) és a katonák (*Armée de libération nationale* – ALN) közötti viták brutalitását, amikor a nézeteltéréseket nemritkán fizikai erőszakkal és nem a politikai meggyőzés eszközével oldották meg. Jól látta ennek az okát is: az algériai falusi társadalom még nem lépett ki igazán a tribalizmusból, erősen áthatották a törzsi viszonyok. A felkelés kiterjedésével a vezetők köre is bővült, többségbe kerültek a törzsi keretek között szocializálódott paraszti elemek. Az FLN, de főként a „terepen” harcoló ALN rurarizálódott. „Forradalmunk súlyos hibákat követett el, és fog elkövetni a függetlenség után is. Némely felkelő és vezetőinek műveltsége gyakran az analfabétáéval volt azonos. Amikor a tekintélyt, amelynek az elvesztésétől félnek, azok gyakorolják, akik sem írni, sem olvasni nem tudnak, amikor a parancsok végrehajtása még tudatlanabb emberekre hárul, akkor bizonyos esetekben magyarázatot találhatunk a felesleges kegyetlenségekre.”²⁸

Csatlakozása után szíriai útlevél birtokában a világot járta, hogy híveket, támogatókat szerezzen az algériai függetlenség ügyének. Nemzetközi elismertsége leginkább őt tette alkalmassá arra, hogy az FLN az 1958 őszen megalakuló Algériai Köztársaság Ideiglenes Kormányára (*Gouvernement provisoire de la République algérienne* – GPRA) elnökévé váljon. Feladatát itt is sikerrel látta el. Államférfinak kijáró tisztelettel fogadta számos nagyhatalom vezetője a harmadik világban (Nasszer, Nehru, Szukarno) és a szocialista országokban (Mao Ce-tung, Koszigin, Tito).²⁹

1960 decemberében az algériai városokban tüntető, függetlenséget követelő tömegek az ő arcképét emelték a magasba, és őt éltették. Neve ekkor forrott össze a hazai (algériai és

²⁶ *Témoignages sur la guerre d'Algérie. 21. Jacques Lenoir.* Fondation Nationale des Sciences Politiques, Centre d'histoire de l'Europe du vingtième siècle. Archives contemporaines. Archives Odile Rudelle. OR 3.

²⁷ Abbas, Ferhat: *Autopsie d'une guerre.* Paris, 1980. 153.

²⁸ Abbas, Ferhat: *L'indépendance confisquée.* Paris, 1984. 41.

²⁹ 1960. október 10-én Moszkvából Kairóba tartva megszakította útját Budapesten, ahonnan másnap indult tovább. A Ferihegyi repülőtéren Kállai Gyula miniszterelnök-helyettes, Szarka Károly külügyminiszter-helyettes és Biszku Béla belügyminiszter fogadta, majd másnap búcsúztatta. *Népszabadság*, 1960. október 11.

franciaországi) közvéleményben is az algériai nemzeti felszabadító háborúval. A tárgyalások de Gaulle és az FLN között, ha akadozva és olykor megszakadva, ekkor már folytak. A kompromisszumkészség, a legalista múlt ekkor élesztette fel Ferhat Abbász iránt a tulajdonképpen soha meg nem szűnő bizalmatlanságot. Az ALN tisztjei neokolonialista veszélyt láttak benne, s 1961 augusztusában Ben Heddát nevezték ki az GPRA elnökévé. Az új kormányban udmista társai és az *ulemák* nem kaptak helyet. A PPA-MTLD radikálisai, mögöttük az ALN vezérkarával kerültek előtérbe.

A kormányátalakítás után Ferhat Abbász II. Hasszán szultán meghívására családjával Marokkóba utazott. Innen követte az eseményeket, de aktívan és nyilvánosan a függetlenség kikiáltásáig nem politizált.

Élete a független Algériában vergődés és csalódás volt. Nem a „francia eszmék”, a liberális demokrácia kiépítését látta, hanem azok halálát, az egyszemélyi diktatúra megteremtését, az ország szovjetizálását à la Fidel Castro. Azokat a forradalmi változásokat, amelyek ebben az időben a fiatal, gyarmati sorból felszabadult országok nem kis részét jellemezték, már nem volt képes követni, teljesen idegenek voltak az elveitől és a mentalitásától. Ez az időszak – az 1960-as évek – a forradalmi tiersmondizmus, az erőteljes szociális igényeket megfogalmazó radikális plebejus nacionalizmus, a különféle (afrikai, arab stb.) szocializmusok burjánzásának az időszaka. Ebbe illeszkedett az FLN-ALN víziója is, sőt ennek az irányzatnak az egyik motorja volt. Már 1961-ben nagyon határozottan fogalmazódott meg a független Algéria társadalmi struktúrájának mélyreható átalakítása, mert „a politikai függetlenség, a nemzeti lobogó nem fog megoldani mindent. Csodálattal tekintünk a kubai forradalomra, Jugoszláviára és főleg Kínára, lenyűgöző, amit tett. És mit jelent a társadalmi forradalom Algériában? Földreformot, közösségi termelést, nem álföldreformot, egyformán kell sújtani az európai nagybirtokosokat és az algériai feudálisokat. Nem akarjuk, hogy a gyarmati elnyomást a nemzeti burzsoázia kasztja váltsa fel” – olvashatjuk a fiatal FLN-tagokkal készült riportban.³⁰

Ferhat Abbász sohasem volt érzéketlen a paraszti tömegek szociális problémái iránt. Emlékirataiban hosszan fejtegeti, hogy a megtermelt nemzeti jövedelem állam által szabályozott igazságos elosztását és a magántulajdon ésszerű korlátozását megvalósító – az ő szavaival élve – demokratikus és humanista „emberarcú szocializmus”, amely az „iszlám szociális dimenzióján” alapul, elfogadható.³¹ Azt, hogy bármilyen szocializmust vagy politikai rendszert diktatórikus módon, a legális keretek semmibe vételével valósítsanak meg, nem fogadta el, és nem is tudta elviselni. Ezért mondott le 1963 augusztusában a nemzetgyűlés elnöki tiszttségéről (amelyre egy évvel korábban választották meg), még mielőtt az alkotmányt megszüavazták volna. Az új alkotmány elfogadását csak úgy tudta volna támogatni, ahogyan azt a Manifesztumban megfogalmazta: ha azt szabadon és demokratikusan megválasztott alkotmányozó gyűlés szavazza meg, s az alkotmányozási folyamatot nem egy bizottság végzi. Számára a választásokkal legitimált intézmények jelentették a politikai rendszer alapját. A lemondással politikusi pályája véget ért; ellenzékbe szorult, és gyakori zaklatásnak volt kitéve. 1964–1965-ben a déli területekre internálták, 1976–1977-ben pedig házi őrizetben tartották. Ez utóbbit azért kellett elviselnie, mert néhány régi, az FLN-ből kilépett vagy eltávolított politikussal (például Ben Heddával) 1976 márciusában, az algériai–marokkói krízis idején felhívást intézett az ország vezetőihez és a néphez, bírálta a hatalmat, s egyben felszólította a népi szuverenitás gyakorlására, szuverén alkotmányozó gyűlés megválasztására, ahol a

³⁰ *El Moudjahid*, No. 86. (1961. november 1.)

³¹ Abbas: *L'indépendance confisquée*, 77.

szabadon választott képviselők döntenek majd az ország politikai-ideológiai orientációjáról.³² A felhívás nyilvánosságra hozatala nagyon szerencsétlen időpontban történt, a háborús légkörben nemcsak a vezetők, hanem a közvélemény jó része is a nemzeti egység megbontásával, a spanyol szaharai³³ antikolonialista erők elárulásával vádolta az aláírókat. Nemigen túlzunk, ha azt állítjuk, hogy saját magukat szigetelték el.

Allahnak tulajdonította a függetlenség kivívását, s ez a megállapítása ugyancsak megosztotta a közvéleményt, hiszen ezzel nem adott kellő tiszteletet az egyébként hívó mártírok harcának, s legfeljebb a gyarapodó szélsőséges iszlamisták körében szerzett érdemeket.

Az algériai nemzeti mozgalom egyik vitathatatlanul legnagyobb alakja egyre inkább magára maradt. Tragikus hős volt. Úgy érezte, hogy elárulták, mert a „francia eszméket” sem létrehozójuk, Franciaország, sem szülőhazája nem valósította meg. Némi elégtételt jelentett számára, hogy a Bumedient követő Sadli elnök a legmagasabb nemzeti kitüntetést, az Ellenállás Érdemrendet adományozta neki 1984-ben, amit betegsége miatt a lakásán vett át a nemzeti felszabadító háborúban harcoltak, a *mudzshedinek* ügyeivel foglalkozó minisztertől. 1985. december 25-én hunyt el. Az akkor üléselő FLN-kongresszus egyperces néma főhajtással tisztelgett emlékének.

A „legfranciább algériai” célja beteljesüléséig, hazája függetlenségéig együtt haladt a nemzeti mozgalommal. Képes volt túllépni önmagán anélkül, hogy megtagadta volna a múltját. Meggyőződésében megingathatatlan volt. A „francia eszmék”, amelyekhez a végsőkig ragaszkodott és harcolt értük, az utóbbi években törnek a felszínre a válság gyötörte Algériában. Vajon kialakultak a politikai rendszer mélyreható demokratizálásának a feltételei? Autonóm módon teljesedik ki a partikularitás jegyeit (eredetileg importált republikanizmus iszlám környezetben)³⁴ magában hordozó „civilizációs misszió”? Egész élete, küzdelme alapvető kérdéseket vet fel, a pluralitását (az emberi jogok érvényesülését) és az erőszak helyét a független Algéria politikai életében.³⁵

³² Abbas: *L'indépendance confisquée*, 224–227.

³³ A foszfátban rendkívül gazdag területre, miután a spanyolok elhagyták gyarmatukat, jogot formáló marokkói uralkodó, semmibe véve a volt gyarmat önrendelkezését elismerő ENSZ-határozatot, hadseregét és civilek tömegét küldte oda. Algéria a Nyugat-Szahara függetlenségéért harcoló Polisario frontot támogatta (és támogatja), s emiatt a két Magreb-ország a fegyveres konfliktus szélére sodródott.

³⁴ Stora, Benjamin – Daoud, Zakya: *Ferhat Abbas, une utopie algérienne*. Paris, 1995. 400.

³⁵ Rahal, Malika: *L'UDMA et les udmistes. Contribution à l'histoire du nationalisme algérien*. Alger, 2017. 14.

LÁSZLÓ J. NAGY

The Most French Algerian. The Political Career of Ferhat Abbas Through the Algerian National Movement

Ferhat Abbas is the most interesting, and at the same time “most French” figure of the Algerian national movement. His thoughts and actions were guided by the “quest for civilization”, which was also the justification of the colonial expansion of the Third Republic. His political career is also the story of the Algerian nationalist movement. Throughout his life he always adhered to the “French ideals”, and the tripartite motto of the French Revolution: *liberté, égalité, fraternité*. In the 1920s he fought for the French assimilation of Algeria, he wanted it to become a province of France, but after the end of the World War he tried to have his country implement the “French ideals” as an independent state. However, none of the French governments supported his plans, so he joined those fighting for national liberation.

His life in the independent Algeria was full of struggle and disappointment. He didn't see the creation, only the death of the “French ideals” and liberal democracy, and the emergence of a personalist dictatorship, the sovietisation of the country à la Fidel Castro. He couldn't follow the revolutionary changes that characterized many of the young countries newly freed from colonial rule, they were incompatible with his ideals and mentality. He couldn't accept arbitrary decisions, for him institutions legitimized by elections were the basis of the political system. Barely a year after the country becoming independent, he resigned as the President of the National Assembly. This resignation meant the end of his political career: he was forced into opposition, and he was a victim of frequent harassment. In 1964–1965 he was interned to the southern regions, and in 1976 and 1977 he was under house arrest. One of the greatest figures of the Algerian national movement was left more and more alone. He was a tragic hero. He felt betrayed, as the “French ideals” were not implemented either by their creator, France, or his home country.